

КРЪСТОМАНИЯ, ФЛАГОМАНИЯ И ДРУГИ ПРОТИВОПРИРОДНИ ИЗЯВИ В ПЛАНИНТЕ НА БЪЛГАРИЯ

Златозар Боев

Национален природонаучен музей – БАН

Резюме. Представени са някои страни на негативното въздействие върху планинските ландшафти в България, произтичащи от изразяването на българската национална и религиозна принадлежност – строителството на високи кръстове, пилони със знамена, параклиси и др.

Ключови думи: опазване на природните ландшафти; монументално строителство в планините; съвременно религиозно строителство; материален израз на патриотизма; природно и културно наследство

След падането на комунизма в Европа и в България (1989) у нас избуяха редица форми на националната ни комплексираност, които в продължение на много десетилетия са стояли скрити някъде дълбоко в пазвите на народната ни „целесъобразност“.

Сред тях е и екстравагантната проява на религиозната ни принадлежност, манифестирана по един доста внушителен и гротесков начин. Въпреки че в Конституцията на Република България е записано съвсем недвусмислено: „Традиционна религия в Република България е източноправославното вероизповедание“ (чл.13, ал. 3), много общински управи и кметове из цялата страна като че ли смятат за свой дълг да участват в необявеното състезание за най-голям, най-висок, най-красив, най-забележим и т.н. кръст, издигнат в землището на управляваното от тях селище. Като че ли с това надалеч обявяват, че селото или градът са християнски.

И такива монументални кръстове постепенно започнаха да никнат по всевъзможни скали, зъбери и върхове близо и далеч от села и градчета както в планините по била и урви, така и на самия морски бряг (фиг. 1), край язовири (фиг. 2), села в низините (фиг. 3) и в планините (фиг. 4) и градовете (фиг. 5, 6) в цялата страна.

Фигура 1. Кръстът на морския бряг в Поморие, 22.07.2015. Сн.: З. Боев

Фигура 2. Кръстът в местн. Чилингира до язовир „Въча“, 20.04.2025. Сн.: Златозар З. Боев

Фигура 3. Кръстът край с. Капитан Андреево, 08.04.2012. Сн.: З. Боев

Фигура 4. Кръстът край с. Ракитна, 12.04.2015. Сн.: З. Боев

Фигура 5. Кръстът край
гр. Земен, 01.11.2018. Сн.:
З. Боев

Фигура 6. Кръстът край Велинград, 25.12.2022. Сн.: З.
Боев

Така постепенно се променят красивите пейзажи от българската природа, нарушавани от издигането на всевъзможни кръстове. Вместо от елементи на природата линията на хоризонта бива разкъсвана от най-разнообразни кръстови конструкции. Едва ли вече има българин, който да не се сеща за поне един от тези нови грандомански паметници на „предаността“ ни и вярата ни в Христовия Кръст. Да не забравяме: строителството на подобни монументални съоръжения изисква много труд и средства, но не по-безвредно е и прокарването на необходимите пътища и създаването на съпътстваща инфраструктура до мястото на тяхното изграждане. Вероятно някои кметове се надяват, че по такъв начин ще превърнат красивите местности край поверените им селища в туристически забележителности (разбира се, отбелязани за реклама и в Google Maps). С унищожаването, макар и със съвсем благородни мотиви, на уникални природни дадености (въпреки че нормативно те може да не са обявени за „природни забележителности“) е съмнително, че ще се привлекат природолюбители, туристи или образовани ценители на природните красоти. Тези хора търсят съхранена природа, без елементи на антропогенно въздействие. Да се разчита само на поклонническия туризъм, често е рисковано.

Кръстове от зидан камък (фиг. 7), кръстове от винкелно желязо, кръстове от никелирана стомана, от метални тръби (фиг. 8), метални греди (фиг. 9), от дърво (фиг. 10) и от какво ли не още... И къде ли не? Не е ли по-разумно при повсеместния и хроничен ограничен финансов ресурс в бюджетите на такива селища оскъдните средства да се използват за задоволяването на социални нужди, например за благоустрояването им с осезаем ефект върху непрестанно

намаляващото население? Или за залесяване, което вече не може да компенсира загубите на гори от все по-честите и обширни горски пожари в планините. Без гора няма вода, няма и почва. Без тях има само глад и жажда. А вече половин България жадува и е заплашена от опустиняване. Без вода няма живот. Без вода няма България! Горите (след водата) са най-ценният природен ресурс на България, а нашите гори днес са съхранени главно в планините...

Фигура 7. Кръстът
край Ябланица,
26.07.2011 г.
Сн.: З. Боев

Фигура 8. Кръстът
до манастира
„Св. Никола“ край
с. Батулия, 12.04.2015.
Сн.: З. Боев

Фигура 9. Кръстът в
местн. Спасова могила
до
с. Голема Раковица,
01.07.2023 г.
Сн.: З. Боев

У нас обаче кръстовете, издигнати по най-видните места на обкръжаващия хоризонт, драстично нарушават природния пейзаж. Нека това е повод за размисъл за управляващите на регионално и национално равнище. Имаме специалисти по ландшафта, но наред с архитектурните трябва да опазваме и природните ландшафти. Написаното дотук в никакъв случай не бива да се възприема като атеистичен антирелигиозен апел. Религията в България е изиграла своята спасителна роля в превратностите на времето за опазването на националната ни идентичност. Ако разгледаме който и да било от по-старите кръстове, издялани от камък и с „човешки размери“, като например старинния каменен кръст при с. Батулия (фиг. 11), ще открием разликите, особено във въздействието...

Фигура 10. Кръстът на пристанището в Поморие, 08.07.2017. Сн.: З. Боев

Фигура 11. Старият каменен кръст до манастира „Св. Никола“ край с. Батулия, 01.09.2012. Сн.: З. Боев

Достатъчни са далекоелектропроводите, лесозащитните просеки срещу горски пожари, горските пътища, антените и ретранслаторите, които окичват повечето по-високи наши върхове. Ограничаването на последните обаче, поне в наши дни, е невъзможно. Чрез тях повечето от нас поддържаеме съвременния си стандарт на живот.

И още един нюанс на това строителство: като че ли вече се надпреварваме със строителството на минарета на джамии в редица райони от страната със смесено (християнско-мюсюлманско) население. И с едното, и с другото обезлюдяващата територия на България не би се превърнала в по-притегателно място за заселване. Има една основна разлика обаче: изповядващите исляма български граждани у нас не издигат минарета по скали, зъбери и върхове, а в селищата. Впрочем същото е и с камбанариите на християнските църкви. Почитта към Аллах и Христос се изразява от високо. Това е съвсем нормално. На Изток е така и с пагодите – будистките храмове.

Нашият „монументализъм“ далеч не е само религиозен. С гигантски размери са и някои от съвременните (от последните 50-ина години) паметници. Един от най-ярките примери в това отношение е паметникът „Създатели на българската държава“ („1300 години България“) над Шумен (фиг. 12). За

взривяването на скалните маси са направени 1000 (!) сондажа и са излети 50 000 куб. м бетон, за да се монтират 18-метровите статуи на първите български владетели. Почитта ни към тях е заплатена с унищожаването на природния пейзаж (и природата на място) на тази част от уникалното Шуменско плато. От 1980 г. Шуменското плато е обявено за природен парк.

Фигура 12. Силуетът на мемориалния комплекс „Създатели на българската държава“ („1300 години България“) над Шумен, 25.07.2011. Сн.: З. Боев

Гигантското рекордьорско българско знаме, издигнато през 2023 г. в местността Рожен в Родопите (фиг. 13), е друга своеобразна проява на комплексарската ни грандоманщина. Какво друго освен израз на националната ни комплексараност е и издигането на все по-високи пилони (111 м) на все по-високи места (1430 м), от които се развява националният ни трибагреник (с размери 25 x 40 метра, площ 1000 кв. м и тегло от 750 kg)? Не можеше ли със средствата за пилон да подпомогнем отлаганото с десетилетия построяване на национална детска болница? Пилонът ли бе по-належащ от здравеопазването на българите на утрешна България, в чиито ръце предаваме страната? А десетки, макар и по-малки, но все така огромни знамена, вече се веят на много места из родината не само по пилони (фиг. 14), но и прострени върху скалите по някои от най-красивите ни и живописни места (фиг. 15 – 17). Едно от тях, това върху Орлова скала (фиг. 17) край Смолян, като контрапункт показва, че орли наоколо едва ли ще загнездят...

Фигура 13. Гигантският пилон с българското знаме в местн. Рожен, 15.09.2024 г.
Сн.: З. Боев

Фигура 14. Знамето край Ямбол, 10.07.2023 г.
Сн.: Информационна агенция „Анонс“¹

Фигура 15. Знамето край гара Бов (Софийска област), 03.03.2017 г.
Сн.: И. Минковска²

Фигура 16. Знамето край паметника „Камбаната“ до с. Петрич (Софийска област), 01.07.2023 г. Сн.: З. Боев

Фигура 17. Знамето на Орлова скала над Станкевска махала край Смолян, 01.05.2024 г. Сн.: Smolyaninfo³

Целта на настоящата статия е да насочи вниманието към опазването и на малкото съхранили се все още красиви природни пейзажи от драстично извисяващите се многобройни конструкции с различни функции не само заради задоволяването на нашите естетически потребности, но и на жизнените потребности и на другите обитатели на планините ни, които са се заселили в тях много, много преди нас.

Спомням си знамената, които съм виждал в САЩ, Русия, Гърция, Германия, Испания, Полша ... Там като че ли няма такова мегаломанско залитане. Осакатената си природа пазят много по-строго. А патриотите в тези страни едва ли са по-малко. Нещо повече, защитата на природата на Родината е най-висш израз на патриотизма. Какво е Родината? Това е родната ни страна – нейните планини, реки, гори, поля. Без съхранена природа в страната няма население, няма народ.

Да не забравяме, че много от нашите планини с благоприятни ветрови условия отдавна вече загубиха автентичния си облик заради безразборно набодените стотици ветрогенератори. Те безспорно много по-драстично нарязват природния хоризонт, но пътят на човечеството е към използването на възобновяеми и неизчерпаеми енергийни източници. Изграждането на такива съоръжения трябва да става след сериозно проучване при строго спазване на природозащитните ограничения с оглед на минимизиране на отрицателните въздействия.

И още нещо, с което почти неосъзнато вредим на нашите планини: безразборното напоследък строителство на параклиси в планините също

приема епидемичен характер. Едва ли вече са много запазените местности, за които са се съхранили легенди и предания за проявата на Божията добродетел, край които да не са построени параклиси, често и с аязмо край тях (фиг. 18 – 20). Някой ще възрази: изграждането на параклиси в планините е отколешна наша християнска традиция. Да не забравяме, че в онези времена, когато е възникнала тази традиция, а и дълго след това населението ни е било поне два пъти по-малобройно – 2,0 – 2,5 млн. души⁴, и е живяло на почти тройно по-голяма територия (Rizoff, 1917). Комплексният антропогенен натиск върху планинските екосистеми тогава е бил несравнимо по-слаб, за да не се отрази така драстично и негативно върху природата. А и по-силно свързани и зависими от природата, нашите предци са били с по-ограничени възможности за въздействие върху нея. И несъмнено, гигантски паметници, кръстове и пилони не е имало. Българската археология и епиграфика не разполагат с доказателства у нас за изградени в миналото мегаломански конструкции като Родоския колос в Древна Елада или Вавилонската кула в Старовавилонското царство.

Фигура 18. Дървеният параклис до х. Алеко на Витоша, 01.02.2020 г.
Сн.: З. Боев

Фигура 19. Новият параклис до с. Кладница на Витоша, 26.10.2022 г.
Сн.: З. Боев

Фигура 20. Параклиът до х. Конгура в Беласица, 13.07.2022 г. Сн.: З. Боев

Фигура 21. Антена в планината Люлин, 09.05.2020 г. Сн.: З. Боев

Фигура 22. Антена на вр. Ветрушка в планината Голо бърдо, 25.12.2020 г. Сн.: З. Боев

Накрая, едно съвсем ново явление в нашите планини от 21-ви век: антените и съоръженията на мобилните оператори са друг фактор, който също нарушава

природния пейзаж в планините (фиг. 21 – 22). От тях обаче трудно бихме се отказали. Затова ги приемаме и дори недоволстваме, когато „няма обхват“, и се чувстваме изоставени в дивия свят, който всъщност е светът, откъдето сме дошли и без който не можем.

БЕЛЕЖКИ

1. <https://anons.bg/i-yambol-izdigna-balgarskiya-flag-na-55-metra>
2. <https://bntnews.bg/bg/a/traditsionno-spuskane-ot-varha-na-balkana-na-balgarskoto-zname-752879>
3. <https://www.smolyaninfo.com/2024/05/01/patriotichno-golyamo-b-lgarsko-zname-krasi-orlova-skala-kraj-smolyan>
4. <https://udigest.eu/naselenieto-na-balgariya-prez-srednovekovieto/>

REFERENCES

Rizoff, D. (1917). *The Bulgarians in their historical, ethnographical and political frontiers*. Königliche Hoflithographie, Hof-Buch und Steindruckerei Wilhelm Greve.

CROSS-MANIA, FLAGOMANIA AND OTHER ANTI-NATURE MANIFESTATIONS IN THE MOUNTAINS IN BULGARIA

Abstract. Some aspects of the negative impact on mountain landscapes in Bulgaria resulting from the expression of Bulgarian national and religious identity – the building of high crosses, flag poles, chapels, etc. are presented.

Keywords: preservation of natural landscapes; monumental building in the mountains; modern religious building; material expression of patriotism; natural and cultural heritage

✉ **Prof. Zlatozar Boev, DSc.**

ORCID iD: 0000-0002-8049-7509

National Museum of Natural History

Bulgarian Academy of Sciences

1, Tsar Osvoboditel Blvd.

1000 Sofia, Bulgaria

E-mail: boev@nmnhs.com;

zlatozarboev@gmail.com